

představuje zajištění provozu nocleháren, kde je poskytováno základní ubytování mužům, kteří se ocitli v extrémní sociální situaci, kterou nejsou schopni samostatně řešit. Klienti mohou služeb noclehárny využít maximálně po tři noci, opakovaně pak opět až po dvou týdnech. Krátkodobý pobyt v tomto zařízení může být za jistých okolností prodloužen až na dobu tří měsíců. Druhý stupeň představují azylové domy zajišťující dočasné ubytování pro muže, kteří jsou krok za krokem ochotni projít procesem resocializace a aktivně se zapojit do řešení svých problémů. Nepřetržitá péče v těchto zařízeních zahrnuje poskytování základních služeb včetně pracovní terapie a sociálního poradenství. Klienti mohou v ubytovnách zůstat po libovolně dlouhou dobu, ale za ubytování platí (v průměru 130 korun za den, měsíční částka je však určena tak, aby nepřesáhla 75 % celkových příjmů ze sociálních dávek). Dalším stupněm je pobyt v tzv. „domě na půli cesty“, což je zařízení s několika byty, v nichž klienti znovu získávají základní sociální dovednosti. K tomu, aby byl klient nominován k pobytu v takovém domě, musí absolvovat pohovor a být doporučen vedoucím pracovníkem Armády spásy. Pobyt v domě na půli cesty má ověřit schopnost jedince začlenit se zpět do společnosti a jeho schopnost postarat se samostatně o byt. Kontrolu provádějí sociální pracovníci. Klienti mohou v tomto zařízení strávit maximálně jeden rok. Posledním stupněm je přestěhování do nájemního bytu nebo ubytovny provozované na komerční bázi, tj. do některé ze standardních forem bydlení využívaných většinou populace. Praktická realizace tohoto kroku je však do značné míry závislá na podpoře ze strany obce nebo soukromých vlastníků, kteří vyčlení určitou část bytového fondu, jež může být následně přidělována perspektivním klientům.

6.3 Romové

Podle SLDB 2001 žilo na území ČR trvale 11 400 občanů romské národnosti (0,1 % celkové populace). Uvedený údaj však bezpochyby není zcela přesný, protože mnoho Romů se v rámci Sčítání přihlásilo k české nebo slovenské národnosti. Kromě toho žije na území ČR určitý počet občanů romské národnosti, kteří zde nemají trvalé bydliště, jedná se zejména o imigranty ze Slovenska. Podle informací romských poradců, kteří do konce roku 2001 působili na některých okresních úřadech, po rozdělení Československa v roce 1993 neustala migrace ze Slovenska zejména díky faktu, že mnoho Romů žijících na území ČR pochází ze Slovenska a má zde relativně mnoho příbuz-

ných. V průběhu 90. let bylo možno zaznamenat emigrační tendence romských domácností do Kanady a Velké Británie, ve většině případů však tyto snahy skončily návratem zpět do České republiky.

Existuje poměrně rozsáhlá škála studií, které se zabývají romskou problematikou, kulturním a sociálním životem romské populace, etnickou diskriminací a řadou dalších otázek. Z těchto studií mimo jiné vyplývá, že v romské populaci stále do jisté míry přežívá tradiční kočovný způsob života a sociální vazby založené na kastovním uspořádání a loajalitě vůči uznávaným vůdcům, což může v některých případech vést k problémům při adaptaci na kulturní a sociální hodnoty většinové populace. V řadách romské komunity je velmi častým jevem nezaměstnanost (rovněž z důvodu existujících předsudků mnoha zaměstnavatelů, kteří se všemožně vyhýbají zaměstnávání občanů romské národnosti), mnohdy nejsou respektovány základní principy vzájemného soužití a významným problémem je rovněž vysoká míra kriminality. Proces akceptace základních hodnot (jako je hodnota práce a vzdělání) ze strany romské populace probíhá relativně pomalu a jeho završení je pravděpodobně otázkou několika generací. Častým jevem uvnitř romské komunity je nahlížení na domácnosti, které se přizpůsobily hodnotám většinové populace a navštěvují pravidelně školu nebo zaměstnání, jako na nepřátele vlastní kultury, tyto domácnosti jsou mnohdy stigmatizovány a mají tendenci samy se vylučovat z vlastní komunity.

Tradiční způsob života a bydlení v romských osadách na slovenském venkově jsou uváděny jako hlavní důvody, proč není v romské komunitě obvyklé platit za bydlení. Ačkoliv romské rodiny jsou většinou velmi početné, takže jejich úhrnné příjmy z dávek státní sociální podpory mohou dosahovat poměrně vysokých částek, častým jevem je neplatičství (nájemného i poplatků za energie a další služby spojené s bydlením). Domácnostem, které dlouhodobě nehradí své závazky, bývá často odpojona dodávka elektrické energie, telefony, plyn apod., poměrně častým řešením v těchto situacích jsou však nelegální přípojky a odběry energií z veřejných zdrojů nebo od sousedů. Po roce 1990 začaly obce i v rámci romské komunity uplatňovat aktivnější přístup při vymáhání nedoplatků na nájemném, který v krajních případech skončil soudním rozhodnutím o vystěhování z bytu.

Podle průzkumu Ministerstva pro místní rozvoj věnovanému kvalitě bydlení a postojům k bydlení (nejednalo se však o reprezentativní šetření) žije více než polovina romské populace v obecním nájemním bydlení, z toho třetina v bytech IV. kategorie. Z výzkumu vyplynulo, že hlavním faktorem ovlivňujícím spokojenost Romů s bydlením není kvalita bytu, ale jeho velikost. Zhruba třetina respondentů nebyla spokojena s relativní velikostí bytu s ohledem na velikost své domácnosti. Romové obvykle žijí v početných domácnostech s mnoha dětmi, které často žijí s rodiči až do dospělosti. Přeplněnost bytů, v nichž žijí romské rodiny, je rovněž často způsobena přistěhováním příbuzných (imigranti ze Slovenska, domácnosti navracené z některých zemí, kde žádaly o azyl, příbuzní vystěhovaní z bytu z důvodu dluhů na nájemném apod.). V některých případech souvisí stěhování romských rodin s faktem, že přeplněnost bytu je jedním z důležitých kritérií zohledňovaných bodovým systémem při přidělování uvolněných obecních bytů. Výzkum rovněž ukázal překvapivou skutečnost, že třetina dotázaných vyjádřila přání žít v domech s většinovou populací a nemít za sousedy občany romské národnosti. Důvodem je pravděpodobně absence respektu a vzájemné důvěry v rámci každodenního vzájemného soužití, kterou pocituje nejen většinová populace, ale i sama romská komunita.

Podle výsledků projektu Integrace menšin, cizinců a uprchlíků lze za hlavní faktory, které ovlivňují intenzitu sociálních konfliktů mezi většinovou populací a romskou komunitou, považovat:

- početnost romské komunity v daném místě. Čím početnější je romská komunita v dané lokalitě, tím je zpravidla četnější výskyt problémů týkajících se vzájemného soužití.
- věkovou strukturu romské populace v daném místě a délku soužití s většinovou populací. Čím větší je podíl starších občanů romské národnosti v dané lokalitě a čím starší je osídlení, tím bezproblémovější je obvykle soužití s většinovou populací v dané lokalitě.
- úroveň romské migrace v lokalitě. Čím vyšší úroveň migrace Romů v rámci určité lokality (města), tím častější jsou problémy se vzájemným soužitím s většinovou populací.

Přízpůsobení se normám (včetně norem v oblasti bydlení) uznávaných většinovou populací ze strany romské komunity je otázka jedné či více generací. Příkladem rela-

tivně bezproblémového soužití bílé populace a občanů romské národnosti je Český Krumlov. První imigranti přišli do města v 50. letech v rámci znovuosídlování pohraničí, v současnosti tvoří Romové zhruba 4 % z celkového počtu obyvatel města a vystřídaly se zde již čtyři generace. K významnému zlepšení vzájemného soužití došlo ve městě v 60. letech, kdy byla první generace imigrantů vystřídána generací novou, svou roli sehrála rovněž vstřícná politika města, díky níž se podařilo urychlit celý proces adaptace. Pozitivní vliv měla i snaha současných obyvatel romské komunity ochránit si svou nově získanou prestiž a zabránit přílivu nových imigrantů ze Slovenska. V současné době je ve městě největší podíl smíšených manželství v celé republice, smíšená manželství tvoří jednu třetinu z celkového počtu nově uzavřených manželství.

Ve většině ostatních měst ČR je vzájemné soužití romské populace a bílé většiny zpravidla vzdáleno ideálnímu stavu. Z řad Romů se obvykle nestávají bezdomovci ve smyslu výše uvedené definice, v případě soudního vystěhování z bytu bez nároku na náhradní ubytování se obvykle přestěhují ke svým příbuzným, což vede k rostoucímu počtu osob žijících v jednom bytě a zvyšujícímu se počtu přeplněných bytů. Proces přesídlování problémových skupin romské populace je v některých městech organizován tak, že dochází ke vzniku ghatt a sociální segregaci Romů ve vyhrazených oblastech. Mediálně nejznámějším případem je Matiční ulice v Ústí nad Labem, kde bylo vyčleněno několik domů pro neplatiče z řad romské komunity. Ačkoliv v tomto případě nestál v pozadí žádný rasistický motiv, ukázalo se, že uvedené řešení není vyhovující a vede k ještě větší segregaci a problémům ve vzájemném soužití.

V souvislosti s rostoucím počtem neplatičů nájemného a hledáním řešení jak se vypořádat s domácnostmi, které permanentně odmítají platit za své bydlení, se objevil termín holobyty. Holobyty obvykle poskytují pouze minimální standard bydlení, jedná se zpravidla o byty s jednou místností, společnou kuchyní a hygienickým zařízením, situovány jsou buď v nově postavených budovách na okrajích měst nebo v nevyužívaných objektech (bývalých továrnách, prázdných ubytovnách apod.) a slouží jako náhradní ubytování pro domácnosti vystěhované z původního bytu soudním rozhodnutím z důvodu nedoplatků na nájemném. Holobyty jsou zpravidla ve vlastnictví obcí, podle výzkumu realizovaného ve 112 českých městech a obcích v roce 1997 disponovalo 33 % z nich podobným typem bydlení. Většinu obyvatel holobytů tvoří občané rom-

ské národnosti. Ačkoliv se v tomto případě jedná zcela jednoznačně o jasný příklad sociální segregace, neexistuje mnoho alternativních řešení, jak naložit s domácnostmi, které trvale odmítají platit za své bydlení. Holobyty neplní jen funkci nocleháren, ale mají rovněž odstrašující, represivní, kontrolní a příkazovou úlohu. Kontrolní funkci se rozumí možnost limitovat stěhování permanentních neplatičů (další imigrace) a příkazová funkce spočívá v možnostech snadnější kontroly aktivit těchto lidí v situaci, kdy jsou soustředěni na jednom místě a nejsou rozptýleni po celém městě (obci). Ačkoliv jsou holobyty a s nimi spojená segregace předmětem poměrně tvrdé kritiky jejich odpůrců, tato kritika není zpravidla spojena s návrhem jiných realistických alternativ jak naložit s lidmi, kteří trvale odmítají platit za své bydlení, spolupracovat se sociálními pracovníky a zapojit se do projektů zaměřených na řešení jejich situace (splácení dluhů formou veřejných prací, rekonstrukcí domů apod.).

6.4 Přístupy k řešení bydlení ohrožených skupin obyvatel na příkladu Prahy, Brna a Ostravy

Praha

Magistrát hlavního města Prahy je hlavní institucí zodpovědnou za řešení sociálních problémů starších osob, zdravotně postižených, romské menšiny, sirotků, bezdomovců atd. Ačkoliv jednotlivé městské části disponují v oblasti bydlení poměrně rozsáhlými kompetencemi (otázky bytové politiky a správy obecního bytového fondu převedeného do jejich vlastnictví patří prakticky výhradně pod jejich pravomoc), samostatně nežádají o prostředky rozdělované v rámci programů podpory bydlení vyhlášených na centrální úrovni, to je úkolem Magistrátu. Magistrát je rovněž zodpovědný za zajišťování dočasných forem ubytování pro bezdomovce a osoby, které se dostanou do tíživé sociální situace (chráněné bydlení, noclehárny a ubytovny, poskytování dotací nadacím, charitám a neziskovým organizacím).

Úkolem Magistrátu je zřizování domů s pečovatelskou službou – v letech 1995 až 2001 bylo postaveno 1 722 nových bytů v domech s pečovatelskou službou, které byly určeny starým a handicapovaným osobám. O rozdělování těchto bytů rozhoduje sociální komise Magistrátu, kde má příslušná městská část své zástupce. Podle odhadů

převyšuje počet žadatelů o ubytování v těchto zařízeních současné kapacity města více než dvojnásobně. Byty v domech s pečovatelskou službou jsou přednostně přidělovány osobám, které se při stěhování vzdají doposud užívaného obecního bytu. V situaci, kdy žadatel o byt v domě s pečovatelskou službou zamýšlí převést uživatelské právo na stávající obecní byt na některého z příbuzných, je při rozhodování o přidělení bytu znevýhodněn.

Magistrát města je zodpovědný rovněž za řešení problematiky bezdomovectví. Hrubé odhady uvádějí, že počet bezdomovců v Praze se pohybuje v rozmezí od 2 000 do 3 500 osob. Typickým reprezentantem bezdomovce je podle údajů pracovníků Odboru sociální péče nezaměstnaný muž ve věku 28 – 42 let se základním vzděláním, který přišel o byt v důsledku rozvodu nebo byl vystěhován pro neplacení nájemného. Magistrát provozuje poradenskou kancelář pro bezdomovce, ubytovnu a noclehárnu otevřenou v zimních měsících. V noclehárně mají bezdomovci možnost přespát za poplatek 5 Kč/noc, v ceně je přitom zahrnuta i strava a poskytnutí základního ošacení. Počet lůžek na jednom pokoji se pohybuje od čtyř do deseti. Ráno musí klienti noclehárnu opustit. Ubytovna („Dům pro lidi bez přístřeší“) je otevřena po celý rok, doba pobytu klienta v tomto zařízení je však limitována (pohybuje se v rozmezí 14 dnů až 4 měsíců). I zde musí klienti za ubytování platit – za standardní dvoulůžkový pokoj a jednu noc činí poplatek 40 Kč. V obou zařízeních pracují sociální kurátoři, kteří se snaží klientům pomoci řešit jejich životní situaci (mimo jiné poskytují asistenci při vyřizování žádostí o sociální dávky, hledání zaměstnání atd.), současně se však snaží klienty přimět, aby se sami podíleli na řešení své tíživé situace (z tohoto důvodu je doba pobytu v ubytovně omezená).

V průběhu uplynulých pěti let se kurátorům z ubytovny pro bezdomovce podařilo čtyřem lidem zajistit ubytování v obecních nájemných bytech a zhruba deset lidí umístit do domovů důchodců, což pochopitelně nelze považovat za velký úspěch. Důvodem je zejména neochota městských částí podílet se na řešení problému bezdomovectví a spolupracovat se sociálními kurátory. Podle výpovědí kurátorů lze považovat za úspěch, když někteří z klientů odejdou z „městské“ ubytovny do některé z komerčních ubytoven, které nejsou podporovány z veřejných prostředků. Kvalita bydlení je však v takových zařízeních zpravidla nižší a ceny bytových služeb naopak vyšší než v některé z forem městem podporovaného bydlení.